

KPN PENSIOENFONDS

Duurzaamheids verslag

2019

Inhoud

1	ONTWIKKELINGEN 2019	3
2	INVESTMENT BELIEFS EN BELEID	6
3	MVB IN DE PERIODE 2000 TOT HEDEN	9
4	IMPLEMENTATIE MVB-BELEID	12
	Pijler 1: Generiek beleid: uitsluitingen en ESG-Integratie	14
	Pijler 2: Stemmen en dialoog	20
	Pijler 3: Verbijzondering naar thema's	23
5	MVB IN WETGEVING, CODES EN CONVENANT	30
	Dutch Stewardship Code	31
	EU Shareholder Directive	31
	IORP II	31
	IMVB-convenant	31
6	BIJLAGE	32
	Begrippenlijst	33

1

Ontwikkelingen 2019

Het pensioenfonds publiceert naast het reguliere bestuursverslag, een separaat duurzaamheidsverslag over het jaar 2019. Maatschappelijk verantwoord beleggen is al vele jaren een belangrijk onderdeel van het beleggingsbeleid van het pensioenfonds. Vanaf 2000 voert het pensioenfonds haar eigen beleid, heeft zij dit geleidelijk aangescherpt en sinds 2017 verwoord in een concreet beleidsdocument Maatschappelijk Verantwoord Beleggen (MVB). Het bestuur sluit hierbij aan op signalen die niet alleen zichtbaar zijn in een brede maatschappelijke context, maar ook voortkomen uit een dialoog met de werkgever KPN NV en medewerkers van KPN.

Het duurzaamheidsverslag maakt onderdeel uit van de invulling van het maatschappelijk verantwoord beleggen. Het duurzaamheidsverslag zal jaarlijks worden aangevuld met ontwikkelingen binnen het pensioenfonds betreffende dit onderwerp.

Sturende kracht van geld

Het pensioenfonds gelooft in de sturende kracht van geld om haar ambitie te realiseren om een bijdrage te leveren aan een duurzame samenleving. Het wil zich op het gebied van MVB positioneren in de voorhoede van de pensioenfondsmarkt. Daarbij heeft het pensioenfonds de overtuiging dat daarmee het risico/rendementsprofiel van haar beleggingen verbetert. Een belangrijke stap in 2019 is de aanstelling van Sustainalytics als externe engagement provider. Sustainalytics is rechtstreek door het pensioenfonds aangesteld en gaat over het geheel van de beleggingsportefeuille engagement uitvoeren. Het fonds kiest voor een eigen engagement provider, omdat bij uitbesteding aan de fiduciair vermogensbeheerder vaak verschillende klantbelangen spelen. Het bestuur geeft hiermee verder invulling aan het instrument 'screening en dialoog', zoals opgenomen in zijn beleid. Sustainaly-

tics voert voor het pensioenfonds ook specifieke thematische engagements uit, gekoppeld aan de thematische speerpunten watermanagement en klimaattransitie.

CO2-voetafdruk

Naast engagement is in 2019 voor de beleggingsportefeuille een relevante en tastbare CO2-doelstelling vastgesteld. Het pensioenfonds sluit daarmee aan bij de klimaatdoelstellingen van het Nederlandse klimaatakkoord. Deze doelstelling is consistent met het klimaatakkoord van Parijs en de ambitie die Nederland heeft vastgelegd in het 'Klimaatakkoord'. Dit is vertaald in een reductie van de CO2-voetafdruk van de aandelenportefeuille met 35% in 2030.

Best-in-class MVB-strategie

Qua beleggingsproducten heeft het pensioenfonds in 2019 Europese aandelen verruild voor een best-in-class MVB-strategie en 2,5% van haar portefeuille gealloceerd aan Green Bonds. Voor communicatie richting de deelnemers is een Infographic ontwikkeld om deelnemers in één oogopslag mee te nemen in hoe het pensioenfonds invulling geeft aan maatschappelijk verantwoord beleggen.

Duurzaamheidsverslag 2019

In het duurzaamheidsverslag wordt het MVB-beleid en de wijze waarop dit is ingevuld in de beleggingsportefeuille toegelicht. Het pensioenfonds is zich ervan bewust dat dit een proces is dat continu in beweging is en heeft ook voor het jaar 2020 plannen om dit verder te concretiseren. Speerpunten voor 2020 zijn het verder onderzoeken van impactinvesteringen, het verder onderzoeken van de concrete implementatie van de CO2-doelstelling en de betrokkenheid van deelnemers vergroten.

Daarnaast wordt maatschappelijk verantwoord beleggen verankerd in wetgeving en richtlijnen. In dit verslag wordt beschreven hoe het pensioenfonds hiermee omgaat.

Tenslotte wordt ook jaarlijks deelgenomen aan het VBDO-benchmark-onderzoek naar verantwoord beleggen door pensioenfondsen. In 2019, met de beoordeling over het jaar 2018, eindigde het pensioenfonds op plaats 18 op de ranglijst van 50 pensioenfondsen. In 2018 was dit plaats 17, in 2017 plaats 19 en in 2016 plaats 34.

2

Investment beliefs en beleid

Het pensioenfonds hanteert bij haar beleggingskeuzes enkele uitgangspunten die van belang zijn voor een zo goed mogelijk rendement tegen aanvaardbare risico's. Het beleggingsbeleid is mede gebaseerd op de investment beliefs. Zij zijn een belangrijk onderdeel van het beleggingsproces, omdat zij een kader vormen voor genomen en toekomstige beleggingsbeslissingen.

- Het pensioenfonds is een lange termijn belegger;
- Beleggen in risicovolle beleggingscategorieën voegt waarde toe;
- Diversificatie verlaagt risico;
- Beleg alleen in transparante categorieën en strategieën;
- Actief, als het waarde toevoegt;
- Maatschappelijk verantwoord beleggen loont en draagt bij aan een positief risico-rendementsprofiel.

Zie voor een toelichting het bestuursverslag van het pensioenfonds.

MVB-beleid

Als grote institutionele belegger neemt het pensioenfonds zijn verantwoordelijkheid om op een maatschappelijk verantwoorde manier te beleggen, in de overtuiging dat daarmee het risico/rendementsprofiel van de beleggingen verbetert en de wereld waarin wij leven leefbaar blijft.

Vanuit de Investment Beliefs is daarom het MVB-beleid als volgt geformuleerd: maatschappelijk verantwoord beleggen loont en draagt bij aan een positief risico-rendement profiel. Als grote institutionele belegger neemt het pensioenfonds zijn verantwoordelijkheid om op een maatschappelijk verantwoorde manier te beleggen, in de overtuiging dat daarmee het risico/rendementsprofiel van zijn beleggingen verbetert en de wereld waarin wij leven leefbaar blijft.

Geld wordt ingezet als sturende kracht voor duurzame ontwikkeling; het pensioenfonds zal zijn middelen inzetten om maatschappelijk verantwoord te beleggen waardoor een bijdrage kan worden geleverd aan een duurzame samenleving (impact).

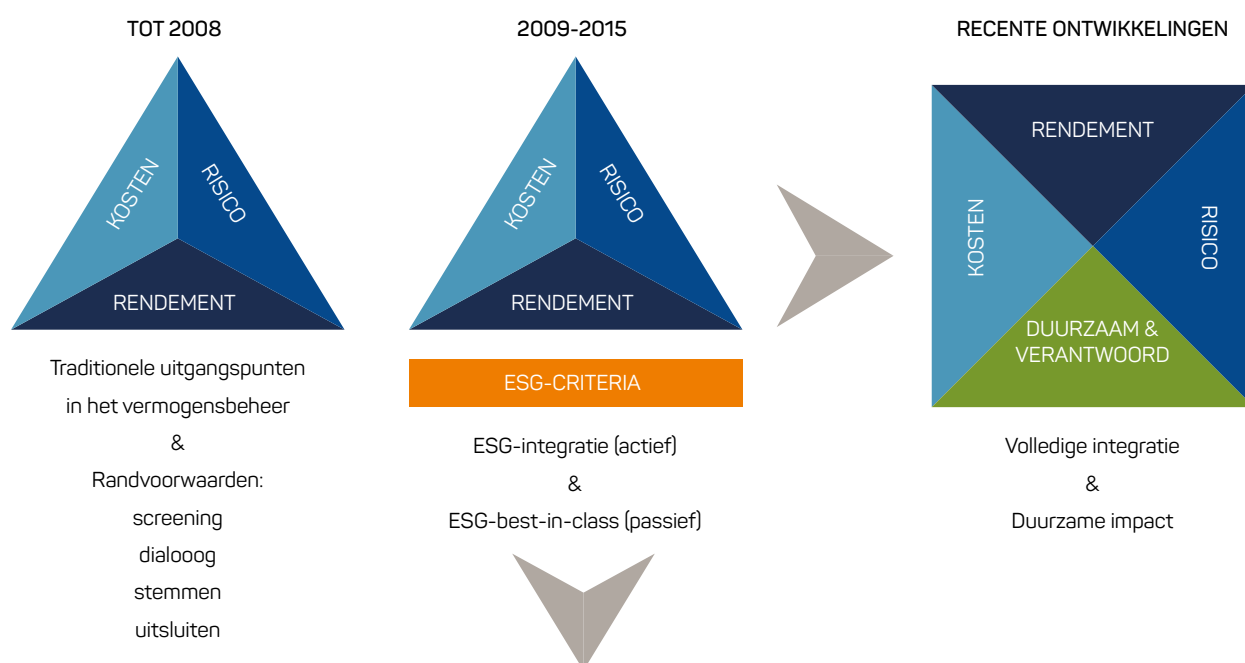
Het pensioenfonds wil focus houden in de beleggingsportefeuille en dat geldt ook voor het maatschappelijk verantwoord beleggen. Daarom heeft het pensioenfonds binnen het MVB-beleid op duurzaamheid een drietal speerpunten vastgesteld:

- **Klimaat-thema (energietransitie):**
Het pensioenfonds heeft de overtuiging dat de energietransitie naar een klimaat-neutrale economie verstrekkende gevolgen gaat hebben voor de maatschappij. Klimaatverandering heeft invloed op de (financiële) ontwikkeling van verschillende sectoren.
- **Technologische bedrijven:**
Het pensioenfonds heeft de overtuiging dat vernieuwende technologische oplossingen een bijdrage kunnen leveren aan de verduurzaming van de samenleving.
- **Watermanagement:**
Het pensioenfonds heeft de overtuiging dat watermanagement gericht op betere watervoorzieningen in structureel droge gebieden noodzakelijk zijn. Dit betreft activiteiten die gericht zijn op schoon drinkwater, minder waterverbruik en minder lozingen. Deze activiteiten bevorderen een betere lokale leefomgeving en afname van voedselschaarste.

3

MVB in de periode 2000 tot heden

Al bijna twintig jaar is MVB een component binnen het vermogensbeheer van het pensioenfonds. Hieronder is schematisch weergegeven op welke wijze dit zich heeft ontwikkeld. In het hoofdstuk implementatie zijn de diverse componenten verder uitgewerkt.

Dit beleid is uniform, kwantificeerbaar en vormt de basis van een degelijk Maatschappelijk Verantwoord Beleggen beleid.

Mijlpalen

Enkele mijlpalen in de afgelopen jaren zijn:

2006

Het pensioenfondsgedrag loopt voort op in de uitsluiting van bedrijven die zijn betrokken bij de productie van controversiële wapens.

2002

Mogelijkheid voor deelnemers om met hun DC-beleggingen in een best-in-class duurzaam aandelenfonds te beleggen.

2008

De beleggingsportefeuille wordt gescreend op naleving van de Global Compact Principles van de Verenigde Naties.

2013

De vastgoedportefeuille wordt jaarlijks getoetst aan de Global Real Estate Sustainability Benchmark, waarbij de beleggingen worden beoordeeld op duurzaamheidscriteria zoals energie-efficiëntie en waterverbruik.

2017

Vanaf dit jaar worden de beleggingsportefeuilles op reguliere basis doorgemeten op de uitstoot van broeikasgasen en (carbon footprint) en op ESG-factoren.

2018

Het pensioenfonds stelt haar eigen MVB-beleid vast en sluit beleggingen in tabak uit. De aanpassingen in de onderdelen managersselectie en ESG-scores zijn uitgewerkt op pagina 6 en 7.

2019

2,5% van de portefeuille wordt gealloceerd naar Green Bonds en voor Aandelen Europa wordt belegd met een Best-in-class-strategie. Sustainability wordt aangesteld voor verdergaande engagement, met extra aandacht voor de gekozen thema's. Het pensioenfonds stelt een doelstelling vast voor de reductie van de carbon-footprint van de aandelenportefeuille.

4

Implementatie MVB-beleid

Het MVB-beleid kan worden geïllustreerd met de onderstaande figuur.

Pijler 1

Generiek beleid: uitsluitingen en ESG-integratie

Uitsluitingen

Het pensioenfonds sluit landen en bedrijven uit voor de beleggingsportefeuille. Hiermee voorkomt het pensioenfonds dat het belegt in bedrijven die niet passen bij het MVB-beleid of in strijd zijn met internationale verdragen.

Het pensioenfonds sluit landen uit op basis van universeel erkende veroordelingen op het gebied van schending van mensenrechten. Uitgesloten beleggingen zijn staatsobligaties en overige leningen uitgegeven door centrale en lagere overheden van deze landen. Het pensioenfonds sluit de volgende bedrijven uit voor zijn beleggingen:

- **Bedrijven die betrokken zijn bij productie, ontwikkeling, handel en onderhoud van controversiële wapens.**

Voor de bepaling van de lijst met uit te sluiten bedrijven maakt het pensioenfonds gebruik van de 'Controversial Weapons Radar' die door Sustainalytics wordt opgesteld. Als controversiële wapens zijn gedefinieerd:

- anti-persoonsmijnen (Ottawa Treaty)¹;
- nucleaire wapens;
- biologische wapens (Biological and Toxic Weapons Convention²);
- chemische wapens (Chemical Weapons Convention³);
- clusterwapens (Convention on Cluster Munitions⁴);

- verarmd uraniummunitie;
- witte fosfor.

- **Kolenmijnbouw bedrijven welke 30 procent of meer van hun omzet behalen uit de winning van thermische kolen.**

Dit type kolen wordt verbrand met als doel elektriciteit en/of hitte op te wekken en heeft een sterk vervuilende impact op het milieu. De mijnen van deze bedrijven lopen een groot risico om in de toekomst onrendabel te worden (de zogenaamde 'stranded assets')

- **Tabaksbedrijven die 5% of meer van de omzet uit de productie van tabak en tabaks-gerelateerde producten halen.**

- **Oliebedrijven die 30% of meer van hun olieproductie halen uit teerzanden en in pijpleidingbedrijven die een significante betrokkenheid hebben bij het transport van teerzandolie.**

Kijk hier voor een actuele lijst van uitgesloten landen en bedrijven.

ESG-integratie

Het pensioenfonds acht het van groot belang dat bij de beleggingsbeslissingen in al haar beleggingsportefeuilles rekening wordt gehouden met het milieu (Environment), met sociale factoren (Social) en met maatstaven voor goed bestuur (Governance), oftewel ESG.

Zoals het pensioenfonds in haar investment beliefs heeft vervat, heeft het de overtuiging dat ESG-integratie bijdraagt aan het verbeteren van het risico/rendementsprofiel van haar beleggingen.

ESG-integratie speelt een belangrijke rol bij het selecteren van externe vermogensbeheerders voor de beleggingsportefeuilles van het pensioenfonds.

Managersselectie

Nieuw aan te nemen managers dienen de United Nations Principles for Responsible Investment (UNPRI) te onderschrijven. Deze principes houden onder meer in dat de managers ESG-factoren incorporeren in de beleggings-

analyse en het besluitvormingsproces. Daarnaast wordt verwacht dat zij zich opstellen als actief eigenaar en ESG-factoren betrekken bij dialogen die zij voeren met ondernemingen. Voor de totale portefeuille geldt dat minimaal 85% van de externe managers is aangesloten bij de UNPRI, ultimo 2019 waren alle externe managers in de portefeuille aangesloten.

Bij het selectieproces krijgen de managers daarnaast een aparte rating voor de mate waarin zij ESG-factoren meenemen bij de selectie van aandelen en/of andere beleggingscategorieën. Ook wordt hierbij meegenomen in hoeverre duurzaamheid deel uitmaakt van de bedrijfscultuur van de manager en hoe de organisatie is ingericht om in het beleggingsproces met ESG-factoren rekening te houden. Managers die op deze meetlat onvoldoende scores komen niet in aanmerking voor aanstelling. Voor de totale portefeuille geldt dat minimaal 66% van de managers op dit criterium bovengemiddeld moeten scoren op deze rating. Dit komt neer op een A- of B-rating volgens TKP Investments die de managers selecteert en monitort, ultimo 2019 was dit 79%.

¹⁾ Zie <http://www.icbl.org/en-gb/home.aspx>

²⁾ Zie <http://www.opbw.org/convention/conv.html>

³⁾ Zie <https://www.opcw.org/chemical-weapons-convention>

⁴⁾ Zie <http://www.clusterconvention.org>

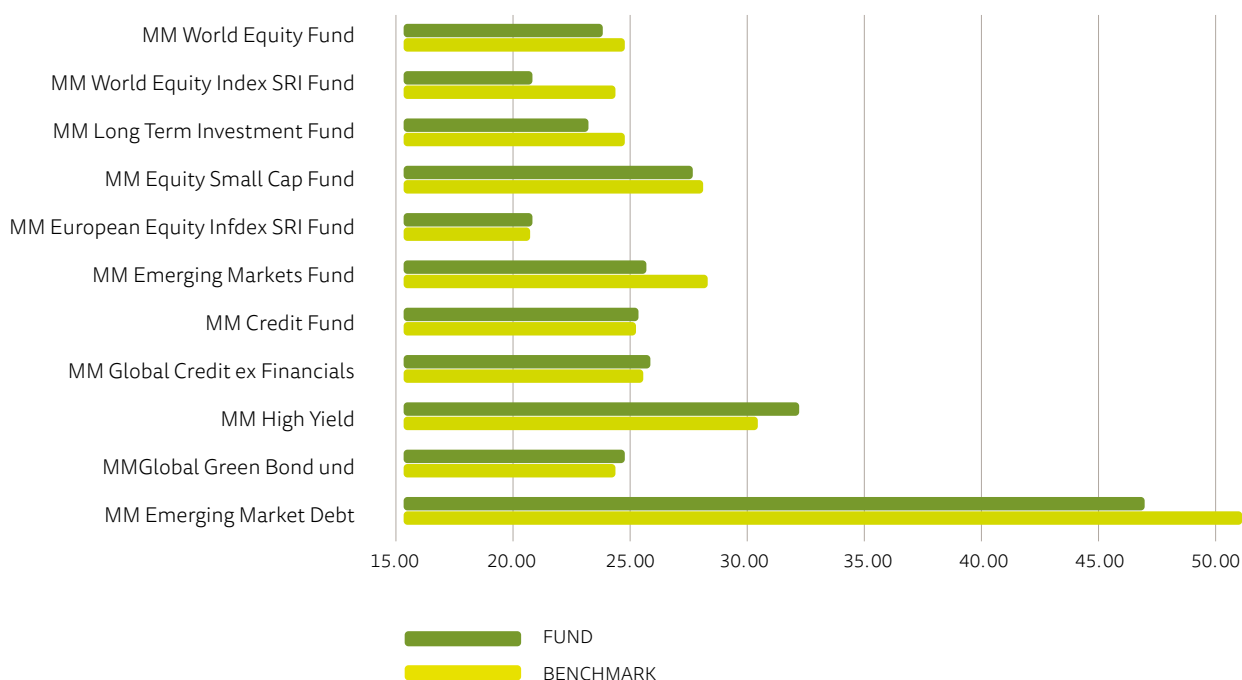
Monitoring

De beleggingsportefeuille wordt minimaal elke zes maanden doorgemeten op de ESG-scores en op de carbon footprint (voor de aandelenportefeuilles). Het pensioenfonds heeft als doelstelling om het totale ESG-profiel positief te laten afwijken van de benchmark, waarbij de score van de benchmark een harde ondergrens is. Het benaderen van deze grens wordt door het pensioenfonds als een trigger beschouwd om te bezien of bijsturing noodzakelijk is. Met de aangestelde managers vindt ieder kwartaal een evaluatie plaats, waarbij de ESG-factoren van de bij de betreffende manager ondergebrachte portefeuille aan bod komen. Bij het doormeten van de aandelenportefeuilles wordt extra aandacht besteed aan variabelen met een duidelijke link naar de thema's klimaat en watermanagement.

Bij het doormeten van de aandelenportefeuilles wordt extra aandacht besteed aan variabelen met een duidelijke link naar de thema's klimaat en water.

Het gaat hierbij niet alleen om de ESG-scores van de bedrijven en de carbon footprint van de portefeuille. Ook wordt periodiek gemeten in welke mate de fabricageprocessen en de eindproducten van de bedrijven in portefeuille leiden tot de uitstoot van broeikasgassen en het gebruik van water. De uitkomsten kunnen worden gebruikt bij de discussies met de externe managers over hun beleggingsbeleid.

ESG-scores

Een vliegtuigmaatschappij kan nooit alle milieu-effecten van het vliegen volledig elimineren

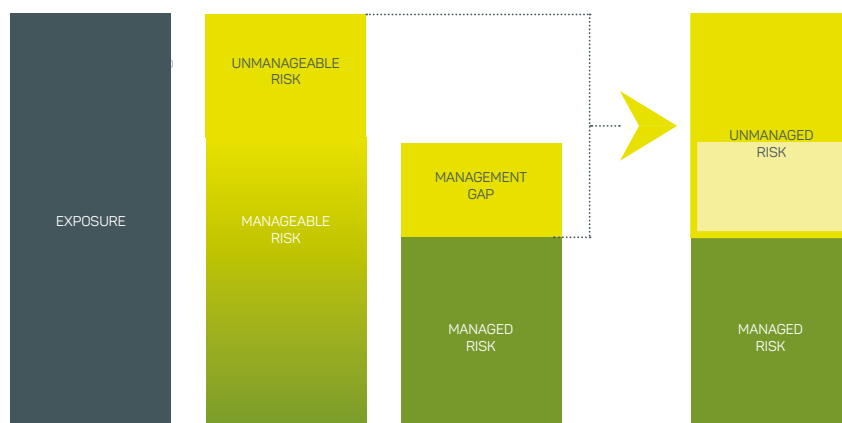
De ESG Risk Rating geeft inzicht in ESG-risico's; zowel op het niveau van individuele ondernemingen als op portefeuille-niveau. De maatstaf kijkt naar hoe groot de industrie-specifieke ESG-risico's voor een bedrijf zijn en koppelt dit aan een beoordeling van de mate waarin dit risico door het bedrijf wordt beheerst. Als een bedrijf hoog scoort op de ESG Risk Rating wil dat zeggen dat het niet beheerste deel van het risico ook hoog is. De ESG Risk Rating worden vastgesteld door Systainalytics.

Exposure

Sustainalytics onderscheidt 20 belangrijke risicofactoren. Om de hoogte van het ESG-risico waaraan een bedrijf is blootgesteld te bepalen, deelt Sustainalytics de markt in in 139 "sub-industrie" sectoren. Vervolgens wordt voor elk van deze subsectoren bekeken hoe groot de potentiële impact van die risicofactoren is. Daarbij wordt rekening gehouden met bedrijfsspecifieke omstandigheden. Zo kan een risicofactor buiten beschouwing worden gelaten als deze niet op een bedrijf van toepassing is of, indien nodig, juist zwaarder meewegen. Elke risicofactor die aan een bedrijf wordt toegekend draagt bij aan de totale score die varieert van nul tot honderd. Gemiddeld worden per bedrijf zes risicofactoren als materieel van toepassing verklaard. De gemiddelde exposure score van de portefeuille staat in de kolom "Exposure". Niet alle ESG-risico's kunnen worden beheerst door het management van de organisatie. Bijvoorbeeld, een vliegtuigmaatschappij kan nooit alle milieueffecten van het vliegen volledig elimineren. Sustainalytics maakt daarom in de methodologie onderscheid tussen beheersbare en niet beheersbare risico's ("Unmanageable Risk").

ESG-risico

Management

De tweede dimensie van de score is Management. Aan de hand van diverse indicatoren wordt bepaald welk percentage van het beheersbare deel van dit ESG-risico adequaat door het management van de onderneming wordt beheerst. Dit percentage wordt weergegeven in de kolom “Management”. Het gedeelte dat niet door het management wordt beheerst, wordt de “Management

Gap” genoemd. De management score kan nog verder verslechteren (verwateren) wanneer zich in het recente verleden incidenten of controversiële gebeurtenissen hebben voortgedaan rondom een bepaalde risicofactor.

Berekening

De totale ESG Risk score is een optelling van het Unmanageable Risk en de Management Gap voor elke materiële ESG-factor, anders gezegd; het totale niet beheerste risico.

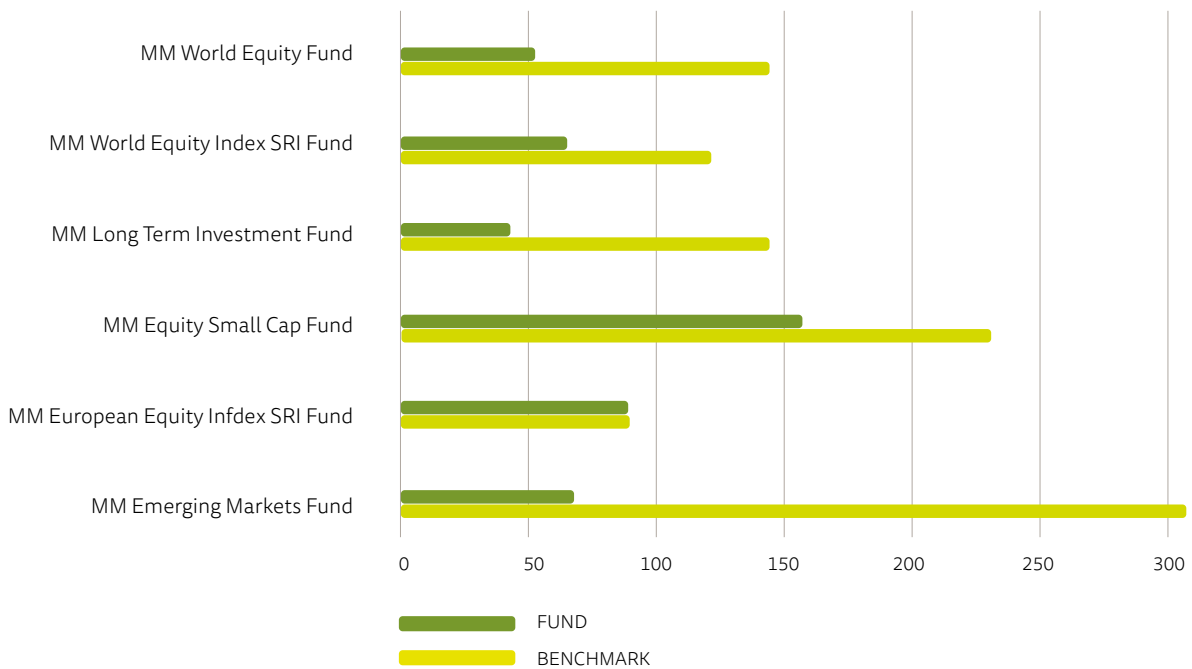
Vergelijkbaarheid

De ESG Risk score is ontworpen om vergelijkbaar te zijn tussen ondernemingen in verschillende sectoren, ook al spelen hierbij dan vaak onderling verschillende materiële ESG-risicofactoren een rol.

Om een inzicht te hebben in de ecologische voetafdruk van de portefeuille wordt voor de aandelenportefeuilles de uitstoot van de ondernemingen gemeten in termen van CO₂-equivalenten.

CO2-scores

In 2019 heeft het pensioenfonds de doelstelling geformuleerd om de CO2-uitstoot van de aandelenportefeuille voor 2030 te reduceren met 35%

Hiervoor wordt gebruikt gemaakt van de MSCI-ESG-database. De maatstaf die wordt gehanteerd is het aantal kilogram CO2 dat wordt uitgestoten per geïnvesteerde euro. Hierbij gaat het om:

- De directe uitstoot van de productiefaciliteiten van de ondernemingen (scope 1);
- De uitstoot die is gerelateerd aan de door de onderneming ingekochte elektriciteit (scope 2).

Per onderneming wordt de totale CO2-uitstoot bepaald en gerelateerd aan de totale marktkapitalisatie van de onderneming. Dit resulteert in een CO2-uitstoot per euro geïnvesteerd vermogen. Vervolgens wordt voor de beleg-

gingsportefeuille de kapitaalgewogen carbon footprint uitgerekend en vergeleken met de carbon footprint van de benchmark. In het komende jaar wordt onderzocht in hoeverre verdere doelstellingen kunnen worden vastgesteld inzake ESG-integratie en/of aan de carbon footprint van de portefeuilles.

In 2019 heeft het pensioenfonds de doelstelling geformuleerd om de CO2-uitstoot van de aandelenportefeuille voor 2030 te reduceren met 35%, deze doelstelling is consistent met het klimaatakkoord van Parijs en de ambitie die Nederland heeft vastgelegd in het 'Klimaatakkoord'.

Pijler 2

Stemmen en dialoog

Stemmen

Het pensioenfonds maakt gebruik van het stemrecht op aandeelhoudersvergaderingen. Tot 2019 vond dat voornamelijk plaats binnen Europa, maar vanaf 2019 wereldwijd. Hierbij wordt gebruik gemaakt van een gespecialiseerd stemadviesbureau, ISS.

Gezien het gewicht dat het pensioenfonds hecht aan duurzaamheid hanteert het pensioenfonds hierbij de ISS Sustainability policy. Dit stembeleid is erop gericht om ondernemingen aan te moedigen een strategie te ontwikkelen ten aanzien van duurzaamheid en hierover transparant te rapporteren.

Voor een overzicht van alle stemmingen en de ondernemingen waarop is gestemd en op welke wijze is gestemd, zie Stemrapportage.

(<https://tkpinvestments.com/stemrapportage/>).

Screening en Dialoog

Het pensioenfonds streeft ernaar dat alle ondernemingen waarin belegd wordt zich gedragen volgens de Global Compact Principles (GCP), zoals samengesteld door de Verenigde Naties (VN). Dit zijn principes op het gebied van mensenrechten, milieu, arbeidsomstandigheden en anticorruptie. De Global Compact Principles zijn te vinden op de website: The ten principles of the UN Global Compact. (<https://www.unglobalcompact.org/what-is-gc/mission/principles>).

Voor de screening en de engagementactiviteiten heeft het pensioenfonds over 2019 gebruik gemaakt van een gespecialiseerde externe partij, Sustainalytics. Deze partij screent jaarlijks de beleggingsportefeuilles. Met de ondernemingen die onvoldoende scoren, vindt vervolgens een dialoog plaats. Als na een periode van drie jaar blijkt dat de engagementactiviteiten niet tot het gewenste resultaat hebben geleid, wordt het betreffende bedrijf in principe van de portefeuilles uitgesloten.

Eind 2019 heeft het pensioenfonds Sustainalytics aangesteld als externe engagementprovider, met als doel om nader invulling te geven aan het instrument "Screening en Dialoog" uit het MVB-beleid en expliciet de koppeling te kunnen maken met de thematische speerpunten. Sustainalytics verzorgt de bredere, uitgebreidere en diepere engagement bij bedrijven die Sustainalytics selecteert in de Business Conduct Engagement pool.

Daarbij worden objectieve doelen gesteld en wordt vooruitgang nauwlettend gemonitord. Daarnaast voert Sustainalytics thematische engagement op twee van de drie duurzame speerpunten van het Pensioenfonds, te weten Watermanagement en Energietransitie. In 2020 zal deze dienstverlening meer vorm krijgen, waardoor het pensioenfonds hier in het duurzaamheidsverslag 2020 uitgebreider verslag over zal doen.

Hiernaast een voorbeeld van reeds uitgesloten ondernemingen op basis van de UN Global Compact. De ondernemingen zijn in een eerder stadium niet compliant bevonden met deze UN-richtlijn. Met deze bedrijven is een engagement traject gevoerd en ze zijn uiteindelijk in verband met onvoldoende voortgang uitgesloten van het beleggingsuniversum. Voor een overzicht van de ondernemingen waarmee dialoog is gevoerd en de uitkomst hiervan zie Focuslijst engagement. (<https://tkpinvestments.com/wp-content/uploads/TK-PI-Focuslijst-engagement.pdf>).

Daarnaast wordt van de externe managers verwacht dat zij een dialoog voeren met ondernemingen in de portefeuille. Deze dialoog dient zich toe te spitsen op onderwerpen op het gebied van ESG die specifiek voor die bedrijven relevant zijn. De waargenomen inspanningen ten aanzien van deze dialogen alsmede de rapportage hieromtrent wordt meegewogen bij de beoordeling van de externe managers. Hierna gaan we in op een aantal voorbeelden van deze dialogen van de externe managers en de hierbij behaalde resultaten.

Voorbeeld uitsluiting

China Petroleum & Chemical Corporation

is een oliemaatschappij. De onderneming zowel financieel als bestuurlijk nauw verbonden met haar moedermaatschappij Sinopec. Het Sinopec-conglomeraat werkt nauw samen met de overheden van Soedan, Zuid-Soedan, Syrië en Myanmar. Door het assisteren van staatsbedrijven bij de productie van ruwe olie en het aankopen van significante hoeveelheden ruwe olie van deze landen, steunt zij indirect de schending van mensenrechten door de overheden in deze gebieden. Dit is tevens bevestigd door de Verenigde Naties.

Hoewel Sinopec beweert dat het internationale mensenrechten principes respecteert, heeft de onderneming niet laten zien dat het beschikt over een intern beleid op het gebied van mensenrechten-beleid. Ook heeft de onderneming geen voorbeelden kunnen tonen van concrete stappen om naleving van de Global Compact principes van de Verenigde Naties te waarborgen. Ten slotte schieten rapportages op het gebied van de naleving van mensenrechten tekort, met name in genoemde landen. In de laatste twee jaar (2016 en 2017) van de dialoog heeft de onderneming niet gereageerd op verzoeken tot dialoog. China Petroleum & Chemical Corporation is daarom sinds 2018 uitgesloten van de portefeuille en heeft ook sindsdien haar handelswijze niet verbeterd.

Amazon

In het afgelopen jaar heeft de portefeuillebeheerder van Baillie Gifford (externe manager) besprekingen gevoerd met verschillende ondernemingen in de portefeuille. In een meeting met de oprichter en CEO van Amazon, Jeff Bezos, werd de toegenomen aandacht van de media en de maatschappij voor ESG-factoren besproken. De manager is over het algemeen tevreden over de toegenomen ontvankelijkheid van Amazon voor kritiek. Zo heeft de onderneming zich gecommitteerd om haar carbon footprint terug te brengen in lijn met het Klimaatakkoord van Parijs. Ook heeft het in de VS een minimumloon ingesteld voor werknemers van USD 15 per uur. Arbeidsomstandigheden blijven echter een belangrijk gespreksonderwerp en binnenkort bezoekt de manager één van Amazon's distributiecentra.

Wells Fargo

Met Wells Fargo is inmiddels enige jaren een dialoog gaande, eveneens inzake tekortschietende systemen om anti-witwaspraktijken en terroristische financiering te detecteren. Dit is eens te meer van belang omdat de bank bekend staat om haar agressieve commerciële cultuur, die op zichzelf in het verleden al tot interne fraudezaken heeft geleid. De manager gelooft dat, hoewel de systemen inmiddels zijn verbeterd, de kans bestaat dat nog steeds witwasgevallen uit eerdere jaren kunnen opduiken. Wel is de corporate governance structuur van deze bank verbeterd, na een wisseling van twee-derde van het aantal leden van de Board. Ook is de rol van CEO en Chairman eindelijk gescheiden.

Hang Lung Properties

Schroder (MM World Equity Fund) heeft met Hang Lung Properties de Health & Safety statistieken doorgenomen en de progressie sinds 2015 besproken. De onderneming heeft zichzelf bepaalde doelstellingen opgelegd aangaande het aantal veiligheidsincidenten op de werkvloer. De lost-time injury rate en het aantal werk-gerelateerde letselgevallen laat een goede verbetering zien over de laatste jaren. Andere statistieken waren minder gunstig, met name het aantal zware letselgevallen was verdubbeld. Dit geeft aan dat de onderneming nog de nodige verbeteringen moet doorvoeren.

Thema; ontbossing

Na alarmerende rapporten over versnelde ontbossing in Brazilië door het afbranden van grote delen van het regenwoud, heeft Stewart Investors (MM Long Term Investment Fund) een brief gestuurd naar al haar institutionele klanten, waarin ze hen uitnodigt om enkele activiteiten te ondernemen teneinde deze ontwikkeling af te remmen. Aegon Asset Management bleek reeds betrokken te zijn bij de meeste initiatieven op dit vlak zoals:

- (1) deelname aan PRI's joint Investor Statement on Deforestation and Forest Fires in the Amazon;
- (2) deelname aan de Carbon Disclosure Project Group on Forests;
- (3) dialogen met een aantal ondernemingen in de beleggingsportefeuilles die companies met een significante blootstelling aan ontbossing en die ook potentieel invloed hierop kunnen uitoefenen en
- (4) dit thema agenderen op aankomende vergaderingen met deze ondernemingen.

Pijler 3

Verbijzondering naar thema's

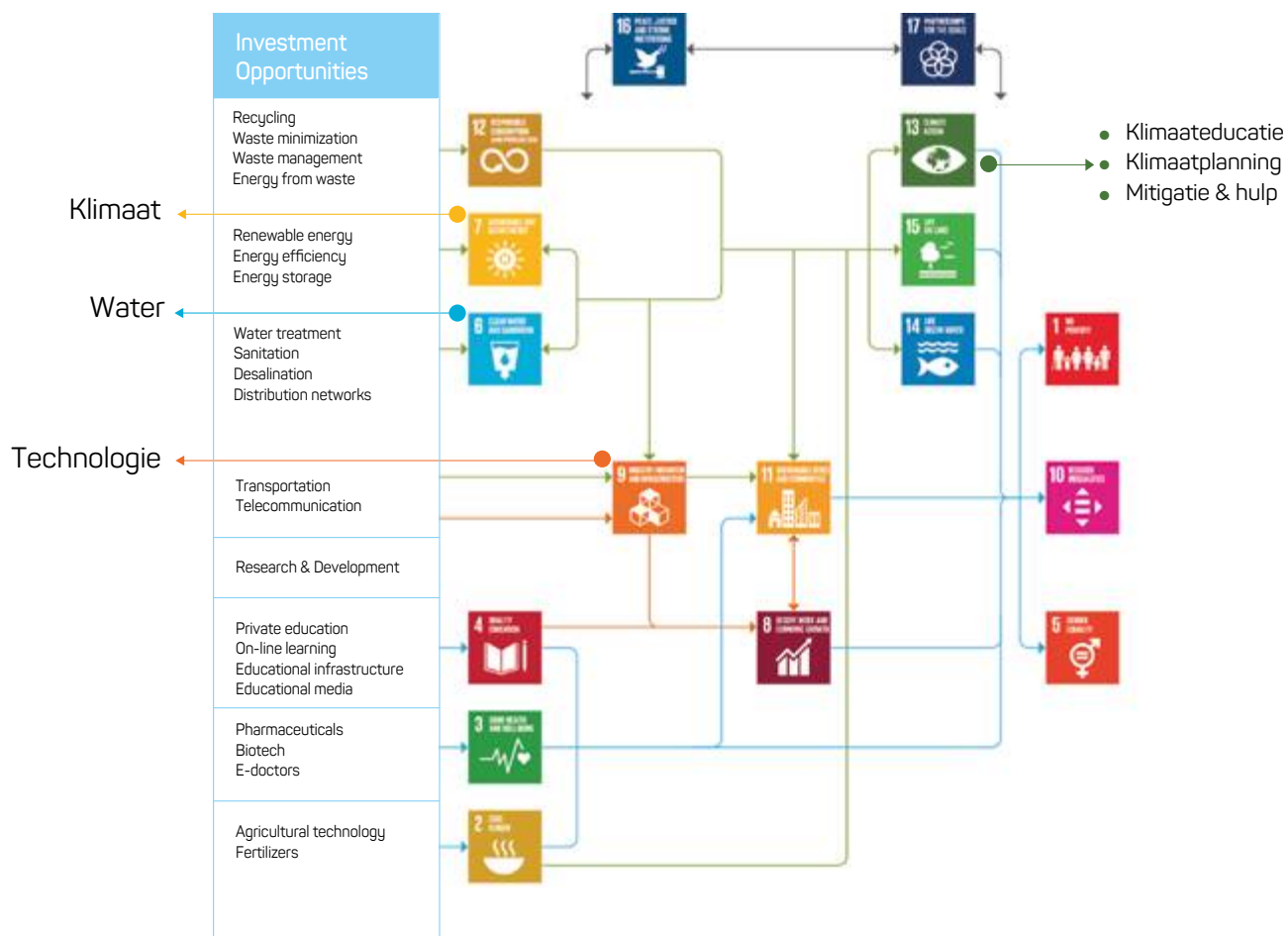
Zoals eerder aangegeven heeft het pensioenfonds de volgende thema's als speerpunten gekozen: klimaat, technologie en watermanagement. Deze thema's zijn te koppelen aan de Sustainable Development Goals (SDGs) van de Verenigde Naties. Deze 17 duurzame ontwikkelingsdoelstellingen zijn in 2015 geformuleerd en lopen tot het jaar 2030. Ze hebben betrekking op wereldwijde thema's zoals armoede, honger, (on)gelijkheid, gezondheid, onderwijs, innovatie, klimaat, water en biodiversiteit, vrede en veiligheid. De doelstellingen hangen

onderling sterk samen, waarbij sommige doelstellingen van groot belang zijn voor het behalen van andere.

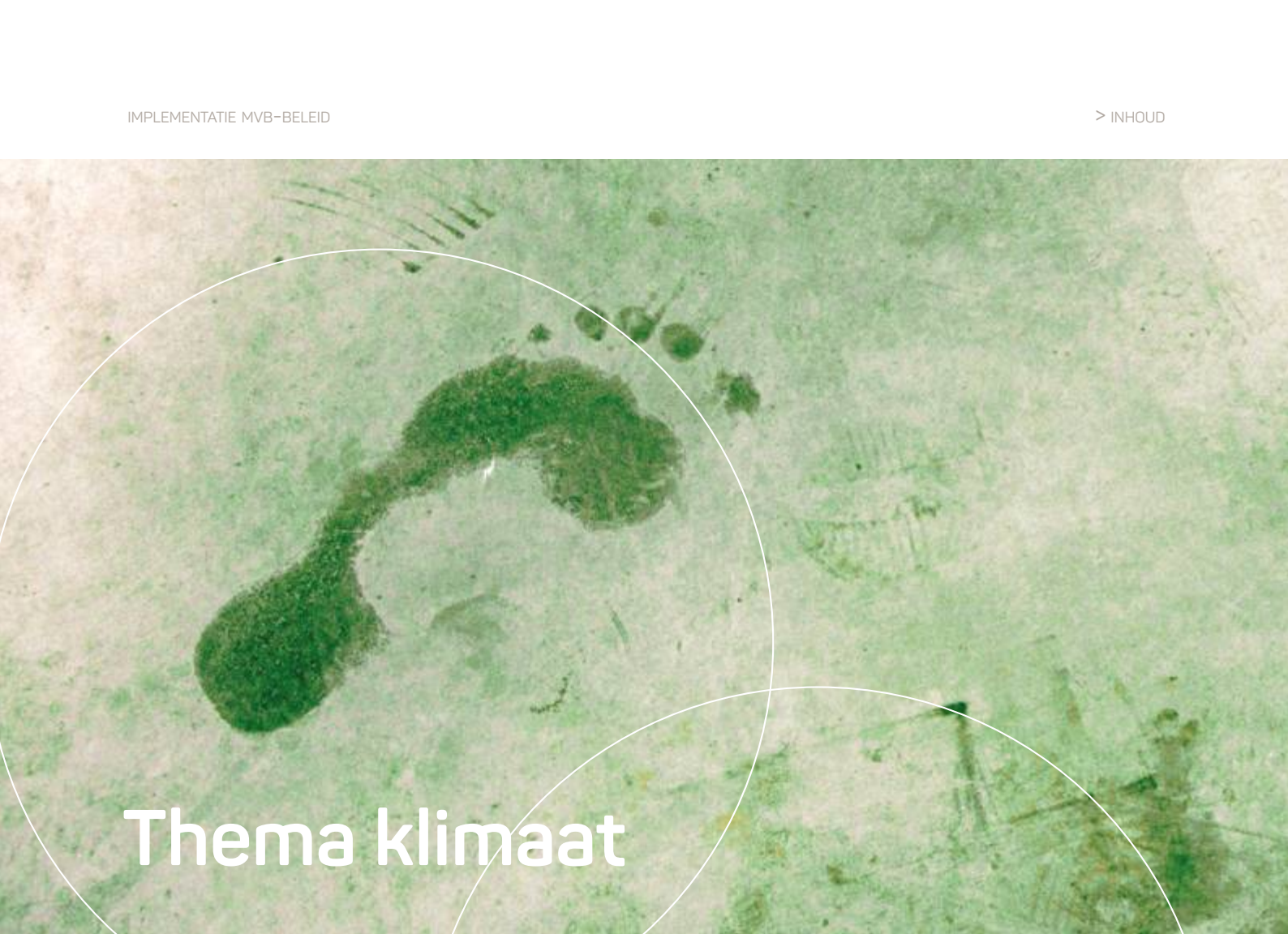
De figuur op de volgende pagina toont deze onderlinge samenhang en laat tevens zien dat de thema's van het pensioenfonds relatief vooraan staan in deze keten. (Bron: Citi Research). De gekozen thema's kunnen daarom tevens bijdragen aan het behalen van andere doelstellingen.

Het verband tussen de SDG's volgens de kritieke-pad analyse.

Bron: Citi Research 2018

Thema klimaat

Algemeen

In de gehele portefeuille wordt dit thema in algemene zin toegepast door middel van ESG-integratie. Met name voor ondernemingen waarvan de activiteiten een grote impact op het klimaat kunnen hebben, wordt daarbij scherp gekeken naar hun carbon footprint en de initiatieven die zij ondernemen om deze te verlagen.

Daarnaast voert Sustainalytics thematische engagement uit op Climate Transition. De dialogen richten zich op de cement- en staalsector. Beide sectoren hebben moeite met de '2-graden doelstelling' uit het klimaatakkoord van Parijs en er is meer aandacht nodig voor investeringen en R&D die bijdragen aan de klimaattransitie.

Aandelen

In januari 2019 is een deel van de aandelenportefeuille omgezet naar een best-in-class portefeuille voor Europese aandelen, waarbij alleen die ondernemingen zijn opgenomen die binnen hun sector de beste ESG-scores hebben.

Vastrentende waarden

In het eerste kwartaal van 2019 wordt binnen de vastrentende portefeuille een gedeeltelijke overstap gemaakt naar Green Bonds, obligaties die zijn uitgegeven met het specifieke doel om bijvoorbeeld CO2-emissies te verlagen of water te besparen.

Voor de beleggingscategorie hypotheek vindt het pensioenfonds het belangrijk dat de aangestelde managers een beleid voeren dat is gericht op het voorkomen en oplossen van betalingsachterstanden. Hiermee kan in veel gevallen een executie van de woning worden

voorkomen. Dit gebeurt door snel na het ontstaan van een betalingsachterstand contact op te nemen, waarna samen met de hypotheekgever naar een oplossing wordt gezocht. Daarnaast faciliteren aangestelde managers extra hypotheekbedragen voor verduurzaming van de aangekochte woning. Het pensioenfonds stimuleert de managers om deze faciliteit actief bij hun cliënten onder de aandacht te brengen door middel van het verstrekken van duurzaamheidsadviezen. Ook ambieert het pensioenfonds een systematische rapportage over de ontwikkeling van de duurzaamheid van de onderliggende onroerend goed portefeuille. Daarnaast is ook in 2019 samen met de asset manager en fondsbeheerder gesproken over de mogelijkheid om de portefeuille hypotheek verder te 'vergroenen', dan wel welke mogelijkheden er zijn voor de bestaande hypotheekverstrekkers om hun klanten te stimuleren tot het nemen van maatregelen die klimaatverandering tegen gaan.

Vastgoed

In de vastgoedportefeuille heeft het pensioenfonds de overtuiging dat vastgoedfondsen met een hoger dan gemiddelde ESG-focus een beter risico/rendementsprofiel hebben dan gemiddeld. Duurzame panden hebben lagere kosten wat betreft energie- en waterverbruik en dragen meer dan gemiddeld bij aan goed leefklimaat voor de gebruikers en een leefbare wereld in het algemeen.

Het trackrecord van de fondsmanager op gebied van ESG vormt integraal onderdeel van de selectieprocedure van nieuwe vastgoedfondsen.

Daardoor zijn deze vastgoedfondsen beter gepositioneerd in een concurrerende markt, wat o.a. verhuurbaarheid en liquiditeit van vastgoed ten goede komt.

Voor het bepalen van de ESG-score van niet-beursgenoteerde vastgoedfondsen gebruikt het pensioenfonds de score uit de jaarlijkse Global Real Estate Sustainability Benchmark (GRESB). In de totstandkoming van deze score ligt een bovengemiddelde focus op de gerealiseerde reductie van energieverbruik, CO₂-uitstoot en waterverbruik. Voor alle nieuwe beleggingen in vastgoedfondsen door het pensioenfonds is deelname aan GRESB vereist. Het trackrecord van de fondsmanager op gebied van ESG vormt integraal onderdeel van de selectieprocedure van nieuwe vastgoedfondsen. Na selectie vindt minimaal eens per jaar engagement met de fondsmanager plaats ten aanzien van de ontwikkeling van de GRESB-score. Het pensioenfonds wenst uitsluitend in vastgoedfondsen te beleggen die een GRESB-score halen die hoger is dan het gemiddelde van een groep van vergelijkbare fondsen (peer group) van het desbetreffende vastgoedfonds, of in vastgoedfondsen die de potentie hebben dit op termijn te bereiken.

In 2019 behaalden de beleggingen van het pensioenfonds een gemiddelde GRESB-score van 84 (100 is de maximale score), terwijl de gemiddelde score van de peer group 72 was. De portefeuille van het pensioenfonds behoort tot de top 40% van alle niet beursgenoteerde fondsen wereldwijd. De CO₂-uitstoot van de vastgoedbeleggingen van het pensioenfonds die hebben deelgenomen aan de 2019 GRESB-survey daalde met 0,4%. Waterverbruik en energieconsumptie daalden sterker, met respectievelijk 0,7% en 0,5%.

Het pensioenfonds verwacht dat fondsmanagers lange termijn reductiedoelstellingen opstellen en de dialoog aangaan op het moment dat het vastgoedfonds achterblijft bij het realiseren van deze doelstellingen.

Thema technologie

In de figuur op de volgende pagina is aangegeven welke bedrijven met hun producten en diensten een duidelijke positieve relatie hebben met de United Nations Sustainable Development Goals (SDGs) en de sleutelthema's die het pensioenfonds heeft geformuleerd. De nummers in de figuur verwijzen naar de nummers van de individuele SDGs, terwijl de thema's in rood staan aangegeven. Het thema Technologie staat centraal afgebeeld omdat het wordt beschouwd als een factor die een positieve

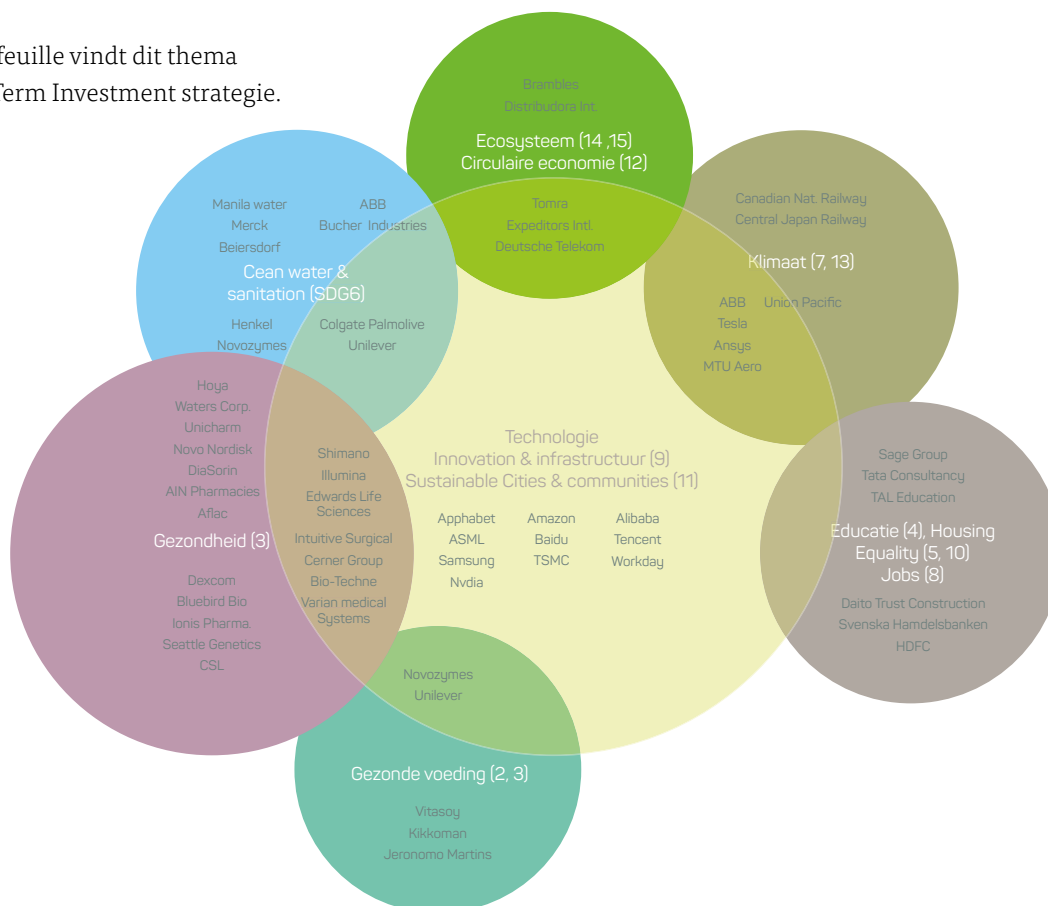
bijdrage kan leveren aan vele SDGs, afhankelijk van de aard van de onderneming. In deze analyse is niet alleen gekeken naar de aard van de producten of diensten maar ook of zij redelijk zijn geprijsd.

Daarnaast is gekeken naar de zgn. additionaliteit: voegt het product iets toe wat er eerst niet was? Voorziet het in behoeftes die eerder niet konden worden vervuld? Is het product toegankelijk voor achtergestelde groepen of regio's?

Het thema Technologie staat centraal afgebeeld omdat het wordt beschouwd als een factor die een positieve bijdrage kan leveren aan vele SDGs, afhankelijk van de aard van de onderneming.

Aandelen

In de aandelenportefeuille vindt dit thema een weg in de Long Term Investment strategie.

Getalsmatige metingen van impact op de diverse SDGs staat nog in de kinderschoenen. Om die reden heeft het Pensioenfonds hier vooralsnog van afgezien. Bovenstaande doorkijk is mede tot stand gekomen met behulp van informatie van de externe vermogensbeheerders van het MM TKPI Long Term Investment Fund. De getoonde 52 ondernemingen beslaan ruim de helft van zowel het gewicht als het aantal posities in dit fonds.

Bij deze portefeuille ligt daarnaast de nadruk op eigenaarschap van de ondernemingen in portefeuille. De managers selecteren deze ondernemingen zorgvuldig met een beleggingshorizon van 5-10 jaar. Zij kiezen ondernemingen waarbij de belangen van de onderneming

en de vermogensverschaffer parallel lopen, door scherp te letten op maatstaven van goed bestuur. Ook wordt nadrukkelijk gelet op milieu- en sociale factoren omdat deze door de managers worden beschouwd als belangrijke stimulansen voor het lange termijn succes van de onderneming. Tenslotte maakt de lange periode waarin de aandelen worden gehouden een dialoog met de managementteams goed mogelijk. De gekozen managers maken actief gebruik van deze mogelijkheid.

Het uitgangspunt is dat door deze aanpak met een gelijk risicoprofiel een beter rendement wordt behaald. Deze aanpak leidt er in de praktijk toe dat deze portefeuille gunstig afsteekt ten opzichte van de relevante benchmark wat betreft de ESG en carbon footprint score.

Thema watermanagement

Dit thema wordt deels ingevuld met de Green Bond-portefeuille en met de vastgoedportefeuille waarbij projecten mede worden beoordeeld op het efficiënt omgaan met water.

Daarnaast voert Sustainalytics thematische engagement uit op Localized Water. De dialogen richten zich op bedrijven verbonden aan waterbassins in Zuid-Afrika (Vaal) en Brazilië (Tiete). De dialoog richt zich op het behoud van waterkwaliteit en -kwantiteit, alsook bestuur en risicomanagement. Het Pensioenfonds zal in 2020 uitgebreider rapporteren over de doelstelling van dit Engagement traject, de gevoerde dialoog en de behaalde milestones.

De dialoog richt zich op het behoud van waterkwaliteit en -kwantiteit, alsook bestuur en risicomanagement.

5

MVB in wetgeving, codes en convenant

Dutch Stewardship Code

Per 1 januari 2019 treedt de door Eumedion opgestelde Dutch Stewardship Code in werking. Het betreft 11 principes rond betrokkenheidsbeleid, dialoog met ondernemingen en samenwerking met andere aandeelhouders, stakeholdermanagement, stembeleid en stemgedrag, het indienen van een aandeelhouders-resolutie. In het MVB-Beleid en de uitvoering hiervan zijn alle elementen van deze code opgenomen.

EU Shareholder Directive

Per 10 juni 2019 wordt de EU Shareholders Rights Directive in Nederland van kracht. Deze richtlijn heeft als doel de lange-termijn-aandeelhoudersbetrokkenheid van asset owners en asset managers te bevorderen en de transparantie ten aanzien van hun beleid te verhogen. De nieuwe richtlijn leidt tot onder andere tot een uitgebreidere rapportage door het pensioenfonds naar het publieke domein.

IORP II

IORP II Artikel 25 is op 13 januari 2019 van kracht geworden. Het artikel schrijft voor dat pensioenfonds over een effectief risicobeheerfunctie moeten beschikken, die in verhouding staat tot hun omvang en organisatie en de aard van de door hun verrichte werkzaamheden. Het risicobeheer betreft tevens milieu-, sociale en bedrijfsvoeringsrisico's die betrekking hebben tot de beleggingsportefeuille en het beheer daarvan. Het artikel vraagt institutionele beleggers deze maatregelen in de loop van dit jaar door te voeren.

IMVB-convenant

In december 2018 heeft het pensioenfonds het IMVB-Convenant voor pensioenfonds ondertekend. Binnen dit convenant werken 73 pensioenfonds samen met maatschappelijke organisaties zoals Oxfam Novib, Natuur & Milieu, vakbonden en de ministeries van Financiën, Ontwikkelingssamenwerking en Sociale Zaken om wereldwijd risico's en negatieve impacts door beleggingen in kaart te brengen.

Het pensioenfonds heeft hierbij gekozen voor het zogenaamde 'Brede Spoor'. Dit ziet toe op implementatie van de OESO-richtlijnen en de UNGP's (UN Guiding Principles on Business and Human Rights) in het beleggingsbeleid van pensioenfonds en transparantie over de behaalde resultaten. De OESO-richtlijnen maken duidelijk wat van bedrijven kan worden verwacht op het gebied van maatschappelijk verantwoord ondernemen bij het internationaal zakendoen. Ze bevatten normen over hoe om te gaan met kwesties zoals ketenverantwoordelijkheid, mensenrechten, kinderarbeid, milieu en corruptie.

De ondertekening van het IMVB Convenant heeft er toe geleid dat er in het MVB-Beleid van het pensioenfonds elementen zullen worden toegevoegd:

- Een commitment aan de OESO-richtlijnen, de UNGP's en aan het belang van lange-termijn waarde creatie als leidend principe;
- Een beschrijving hoe het pensioenfonds bewerkstelligt dat ESG-factoren meegenomen worden in het beleggingsbeleid;
- Hoe dit wordt verankerd in de uitbesteding, monitoring en rapportage van externe dienstverleners, zoals TKPI.

6

Bijlage

Begrippenlijst

AFKORTING	BETEKENIS
GNCP	Global Compact Principles van de Verenigde Naties
GRESB	Global Real Estate Sustainability Benchmark
MVB	Maatschappelijk Verantwoord Beleggen
OESO-richtlijnen	De OESO-richtlijnen bieden handvatten voor bedrijven om met kwesties om te gaan zoals ketenverantwoordelijkheid, mensenrechten, kinderarbeid, milieu en corruptie. Hiermee vormen de OESO- richtlijnen het uitgangspunt voor het Nederlandse internationaal MVO-Beleid.
UN Global Compact	De UN Global Compact is een oproep aan bedrijven over de hele wereld om hun strategieën en activiteiten op één lijn te brengen met 10 principes op het gebied van mensenrechten, arbeidsvoorwaarden, milieu en anticorruptie.
UNGP's	UN Guiding Principles on Business and Human Rights
UNPRI	United Nations Principles for Responsible Investment
VN	Verenigde Naties

